

ЛЕСКОВАЧКИ ЗБОРНИК
LVII

UDC - 008

YU ISSN 0459-1070

NATIONAL MUSEUM - LESKOVAC

LESKOVAČKI ZBORNIK
(the annual of the National Museum)
LVII

Editor in chief
VEROLJUB TRAJKOVIĆ

Redaction committee
*Mira Ninošević, prof. dr Momčilo Pavlović, prof. dr Dušan Janjić,
prof. dr Aleksandar Kadijević, dr Ivica Todorović, dr Vujadin Ivanišević,
dr Ivan Becić, dr Dejan Antić, Veroljub Trajković, Živojin Tasić (secretary)*

*Redaction address: Stojana Ljubića 2
tel: 016/212-975*

Leskovac 2017.

УДК - 008

YU ISSN 0459-1070

НАРОДНИ МУЗЕЈ - ЛЕСКОВАЦ

ЛЕСКОВАЧКИ ЗБОРНИК

(издање Народног музеја)

LVII

Одговорни уредник
ВЕРОЉУБ ТРАЈКОВИЋ

Редакциони одбор
*Мира Ниношевић, проф. др Момчило Павловић, проф. др Душан Јањић,
проф. др Александар Кадијевић, др Ивица Тодоровић, др Вујадин Иванишевић,
др Иван Бецић, др Дејан Антић, Верољуб Трајковић, Живојин Тасић (секретар)*

*Адреса редакције: Стојана Љубића 2
тел: 016/212-975*

Лесковац 2017.

У финансирању овог броја учествовали су: *Министарство културе
и информисања Републике Србије и Град Лесковац*

САДРЖАЈ

ИЗВЕШТАЈ ПРЕДСЕДНИШТВА 16. НАУЧНОГ СКУПА КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА БАШТИНА ЈУГА СРБИЈЕ	7
<i>Владимир Стевановић</i> , ЗООМОРФНА ФИГУРИНА ИЗ БРАТМИЛОВЦА	9
<i>Јулијана Пешић</i> , КУЛТОВИ РИМСКИХ БОГОВА У ЛЕСКОВАЧКОМ КРАЈУ	23
<i>Вујадин Иванишевић</i> , <i>др Иван Бугарски</i> , НАСЕЉЕ И СКЛАДИШТА НА СЕВЕРНОЈ ПАДИНИ ЦАРИЧИНОГ ГРАДА	51
<i>Небојша Ђокић</i> , <i>Марија Савић</i> , РИМСКА ВОЈСКА У МЕЗИЈИ ПРИМИ И ДАРДАНИЈИ ПО ПОДАЦИМА ИЗ NOTITIA DIGNITATUM-a	63
<i>Иван Г. Митић</i> , СТАЊЕ У НИШУ И ОКОЛИНИ НАКОН АБДИКАЦИЈЕ КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА	105
<i>Верољуб Трајковић</i> , МОРАВСКА ДИВИЗИЈА II ПОЗИВА У БИЦИ НА ЈАДРУ 1914. ГОДИНЕ	113
<i>Нина Костић</i> , ЗАКОНОДАВНА АКТИВНОСТ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ СРБИЈЕ НА КРФУ 1916.	127
<i>Ивана Груден Милентијевић</i> , ОРУЖЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	139
<i>Небојша Ђокић</i> , БУГАРСКА ВОЈСКА У ОКУПИРАНОЈ СРБИЈИ 1915 - 1918. ГОДИНЕ	147
<i>Славољуб Станковић Тале</i> , ПУКОВНИК БОГИЋ ВЛАХОВИЋ НОСИЛАЦ КАРАЂОРЂЕВЕ ЗВЕЗДЕ МАЧЕВИМА ЧЕТВРТОГ РЕДА, ВИТЕЗ КОЈИ ЈЕ ПРВИ УШАО У ОСЛОБОЂЕНИ НИШ 1918	157
<i>Слађана Здравковић</i> , ВАКУФСКО ПИТАЊЕ У КРАЉЕВИНИ СХС – ПРИМЕР ЛЕСКОВАЧКОГ ВАКУФА	171
<i>Хранислав Ракић</i> , КУЛТУРНА ПАНОРАМА ВЛАСОТИНЦА 1938-1940	181
<i>Иван М. Бецић</i> , СУРДУЛИЧКА ПРОМЕТНА БАНКА	191
<i>Далибор Велојић</i> , МОРАВСКА ДИВИЗИЈА У АПРИЛСКОМ РАТУ	207
<i>Живан Стојковић</i> , СТРУКТУРА БАБИЧКОГ НОП ОДРЕДА (ПОВОДОМ 75-ГОДИШЊИЦЕ ОСНИВАЊА)	219
<i>Александар Динчић</i> , АНГЛОАМЕРИКАНЦИ У ЛЕСКОВАЧКОМ И ВРАЊСКОМ ОКРУГУ И СПАСАВАЊЕ ВАЗДУХОПЛОВАЦА (1941-1944)	237
<i>Небојша Озимић</i> , РАДОЈИЦА СТАНКОВИЋ И ДРАГИША ЦВЕТКОВИЋ: ПРАВЕДНИЦИ МЕЂУ НАРОДИМА КОЈИ ТО НИКАДА НЕЋЕ БИТИ	261

<i>Петар Ристановић, УПОТРЕБА ЗАСТАВЕ АЛБАНСКЕ НАРОДНОСТИ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ 1968 – 1989.</i>	271
<i>Александра Димитријевић, Јасмина Златковић, ЗИДНО СЛИКАРСТВО НАОСА У МАНАСТИРУ СВЕТОГ ЂОРЂА У ТЕМСКОЈ</i>	291
<i>Александра Стаменковић, КОМПЛЕКС БАБА-ЗЛАТИНЕ УЛИЦЕ У ВРАЊУ</i>	305
<i>Велибор Лазаревић, ПРОЖИМАЊЕ КРАЉИЧКИХ И ЛАЗАРИЧКИХ ПЕСАМА У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ И ОКОЛНИМ КРАЈЕВИМА</i>	315
<i>Верица Михајловић, ФОЛКЛОРНА БЛИСКОСТ БУГАРСКЕ И КОСОВА: АНАЛОГИЈА ЕЛЕМЕНАТА НАРОДНЕ НОШЊЕ И МУЗИКЕ</i>	327
<i>Слађана Рајковић, НАРОДНЕ ИЗРЕКЕ У ЛЕСКОВАЧКОМ КРАЈУ</i>	341
<i>Слободан Б. Митић, КОМПАРАТИВНИ ПРИКАЗ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НАОРУЖАЊА ИЗ НАРОДНОГ МУЗЕЈА НИШ И НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЛЕСКОВАЦ</i>	351
<i>Сузана Ранђеловић, ПРИМЕНА ЕМПИРИЈСКИХ ТЕХНИКА ИСПИТИВАЊА У ИСТРАЖИВАЊУ У МУЗЕЈСКЕ ДЕЛАТНОСТИ- СТУДИЈА СЛУЧАЈА НАРОДНИ МУЗЕЈ У ЛЕСКОВЦУ</i>	365
<i>Татјана Јанков, ЧАСОПИС „ЛЕСКОВЧАНИН“ - БИБЛИОГРАФИЈА</i>	385
<i>Борђе Стошић, СРПСКО ВОЈНИЧКО (РАТНИЧКО) ГРОБЉЕ У СОФИЈИ</i>	437
<i>Миомир Љ. Маринковић, ПРИЛОГ ЗА ИСТОРИЈУ КРЕДИТНОГ ЗАДРУГАРСТВА У СРБИЈИ: ОМЛАДИНСКА ЗАДРУГА ЗА КРЕДИТ И ШТЕДЊУ У ЛЕСКОВЦУ</i>	451
ПРЕДАВАЊЕ ПО ПОЗИВУ:	
<i>Иван М. Беџић, СТРАДАЊЕ ЛЕСКОВАЧКОГ СВЕШТЕНСТВА И ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ НОВЕМБРА 1915.</i>	479
ПРИКАЗИ:	
<i>Хранислав А. Ракић, ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ПЕЧЕЊЕВЦА</i>	485
<i>In memoriam, ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ</i>	489

Небојша Ђокић

Центар за војно-политичке студије
Београд

УДК 94(497.11)''1915/1918''

355.1(497.2)''1915/1918''

355.48(497.11:497.2)''1915/1918''

БУГАРСКЕ ВОЈНЕ ЈЕДИНИЦЕ У САСТАВУ МОРАВСКЕ ВОЈНО-ИНСПЕКЦИЈСКЕ ОБЛАСТИ

Апстракт: У раду је обрађен развој окупацијског система у Моравској ој области током Првог светског рата. Дат је преглед бугарских војних јединица које су формацијски састав снага задужених за окупациони систем у овој области.

Кључне речи: Моравска а област, Први светски рат, Србија, Бугарска, бугарска окупација 1915–18. године, Бугарска војска, Ниш, Лесковац, Пожаревац, Ћуприја, Пирот

Овај чланак је посвећен једном од проблема бугарског учешћа у Првом светском рату, а који је обично остајао непримећен од стране историчара, и српских и бугарских. Реч је о окупационим снагама са којима су Бугари располагали у Моравској војно- инспекцијској области. Код нас у Србији се тиме нико није бавио. Слична је ситуација и у Бугарској. До сада једини публиковани радови на ову тему су настали као резултат пионирских истраживања Димитра Минчева.¹ Ма колико националистичко обојени, радови Минчева су неоспорно битни, јер обрађују тему која је до скоро била практично непозната. Ипак, вероватно до сада најзначајнији помак у истраживању не само бугарских снага у Моравској ој области него и саме те области, као и Македонске е области, јесте недавно одбрањена докторска дисертација Мартина Велкова „Българското

¹ Д. Минчев, *Участие на българи от Македония в Допълняющий македонски полк и Втора окупационна бригада през Първата световна война (1915– 1918 г.)*, Военноисторически сборник, 1988, № 2; Исти, *Народната милиция във Вардарска Македония през Първата световна война*, Векове, 1989, № 5; Исти, *Участието на населението на Македония в българската армия през Първата световна война 1914–1918*, София 1994, 123 – 178. Текстови Минчева су националистички обојени, али ипак обилију масом до сада непознатих података. Од старијих радова треба поменути само: Аноним, *42 пехотен полк във войната за обединение на българското племе (1915 – 1918 г.)*, София 1929, 71 – 73.

военноадминистративно управление в Поморавието, Косово и Вардарска Македонија, 1915 – 1918 г.² Нажалост, ова дисертација, колико је нама познато, још увек није објављена.

Улазак Бугарске у рат на страни Централних сила озваничен је 24. августа 1915. године потписивањем четири одвојена споразума између Бугарске и других учесника у коалицији. У оквиру тајног договора са Немачком, „гарантује се Бугарској добијање и анексија“ целе Вардарске Македоније и српске територије до реке Мораве. Тачна граница је одређена линијом „ушће Мораве у Дунав као полазна тачка, река Велика Морава до споја Бугарске Мораве и Српске Мораве“;³ од тог места (Града Сталаћа) линија разграничења прати вододелницу сливова ове две реке, прелази преко гребена [Скопске] Црне горе, прелази Качанички теснац и излази на гребен Шар планине где достиже границу Сан Стефанске Бугарске.⁴

Окупиране територије су организоване у две војно-инспекције области: Моравску, са седиштем у Нишу, и Македонску у област са седиштем у Скопљу. Прва је обухватала освојене територије у границама Србије до 1912. године, а друга Македонију са Призреном и Приштином.

Интересантно је да су Бугари, премда су практично извршили анексију споменутих територија, на њима успоставили окупациони систем. Наиме, окупација је привремено поседање и држање дела или целе територије једне државе оружаним снагама друге државе и успостављање окупационих власти на њој. По међународном ратном праву, за време окупације није дозвољено вршити територијалне промене (анексије) на окупираном подручју нити стварање нових држава. У пракси је међународно ратно право често кршено тако што је окупирана територија једноставно припојена окупатору и на њој успостављена власт, као и на територији државе која је извршила окупацију. У овом случају, премда је територија анкетирана није успостављена власт идентична оној у „старој“ Бугарској. Урађено је нешто друго, шта се такође често радило у супротности са међународним ратним правом, а то је стварање цивилне управе под војном контролом. Дакле, није

² Ова дисертација је заиста изванредна кад је реч о Моравској војно-инспекцијској области, али је прилично необјективна кад је реч о Македонији. Ни Велков није могао да избегне стереотипе из бугарске историографије кад је реч о Македонији. Интересантно је да ни он, као ни остали бугарски историчари практично и не спомиње четнички покрет у окупираној Македонији, јер се то не уклапа у тезу о „бугарској“ Македонији. Захваљујући близини фронта, четнички покрет је скоро све време рата (осим у време Топличког устанка) био јаче развијен у Македонији него у Србији у границама пре балканских ратова.

³ Тј. Јужне и Западне Мораве. Спој ове две реке је код Сталаћа.

⁴ *Българска военна история. Подбрани извори и документи. Том 3*, София 1986, 58. У току ратних операција бугарске трупе су прешле линију разграничења одређену уговором и заузеле су Призрен и Приштину.

извршена класична анексија. Иначе, војна контрола на окупираном подручју се врши најчешће специјалним формацијама, посадним јединицама, полицијским, жандармеријским, квислиншким и, ређе, оперативним јединицама окупатора.

Окупациони систем у Моравској и Македонској области је настао са истим циљем, али се развијао на различите начине. У Моравској ој области се од почетка градио централизовани систем подељен на бригадне, пуковске и батаљонске зоне одговорности. Такав централизовани систем ће се у Македонији појавити тек знатно касније.

Већ у току борбених дејстава, 5. новембра 1915. године, командант 1. армије генерал – потпуковник Климент Бојацијев (Климент Бояджиев) послао је телеграм у штаб Штаб активне армије Војске (Штаба на Действащата армия скраћено ШДА), у коме је предложио да се цела окупирана територија подели у четне, батаљонске и пуковске зоне одговорности, а све у сврху одржавања реда, за шта би били одговорни командири и команданти надлежних јединица. Бојацијев је предложио да за тај задатак употреби треће бригаде дивизија у саставу своје армије.⁵ Његов предлог је прихваћен и 13. новембра за окупационе снага су одређене трећа бригада 1. софијске и 6. бдинске дивизије, и то тако да права запоседне јужну, а друга северну територију Поморавља. Штаб 3. бригаде 1. дивизије је смештен у Нишу, а штаб 3. бригаде 6. дивизије у Параћину. Одређени су и гарнизони у којима је требало да се сместе трупе. Команданти бригада је требало да самостално одреде зоне одговорности потчињених пукова, а команданти пукова зоне одговорности потчињених батаљона.⁶ Сваки од команданата је морао да зна тачне границе одређених им зона одговорности,⁷ као и задатке које је морао да извршава.⁸ У састав 3. бригаде 1. софијске дивизије улазили су 41. и 42. пешадијски пук. Њихова окупациона подручја су била: штаб 41. пука и један батаљон у граду Нишу и по један батаљон у Алексинцу и Белој Паланци; штаб 42. пука са једним батаљоном налазио се у Лесковцу, а по један батаљон у Куршумлији и Врању. Трећа бригада 6. бдинске дивизије се састојала од 51. и 52. пешадијског пука. Њихова окупациона подручја су била: штаб 51. пука са једним батаљоном у Параћину, један батаљон у Зајечару и један у Брзој Паланци. У Пожаревцу се налазио штаб 52. пука, са једном батаљоном, а још по један батаљон је покривао подручја Свилајнца и Кучева. Батаљонске зоне одговорности су даље подељене на четне зоне одговорности.⁹

⁵ ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 76, л. 27 – 28.

⁶ Код Бугара батаљон се назива дружина.

⁷ У бугарским документима се употребљава термин окупационни район, тј. окупациони рејон. С обзиром на то шта стварно представљају ти окупациони рејони, најприближнији наш термин би био окупациона зона одговорности.

⁸ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а. е. 6, л. 1.

⁹ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а. е. 6, л. 1, 3, 14 – 16.

Морамо дати неке напомене у вези са овим трећим бригадама у дивизијама. Свака бугарска дивизијска област давала је при мобилизацији по два резервна пешадијска пука. Они су носили називе по бројевима од 41 до 60. Пукови су имали по 4 батаљона и једну нестројеву чету. Пукови из једне дивизијске области формирали су 3. бригаду пешадијске дивизије дејствујуће војске. Формација и наоружање су били идентични као и код пешадије дејствујуће војске. Дејствујућа и резервна војска попуњавана је обвезницима истих година старости (24 до 40) али је дејствујућа војска имала и свој стални кадар тј људе од 21 до 23. године а резервна војска није имала свог сталног кадра. У дејствујућој војсци је било изведено потпуно здруживање по дивизијама које су уведене у армијске инспекцијске команде док су у резервној војсци највеће јединице биле бригаде. Од пукова у Моравској инспекцијској области 41. пук је мобилисан у Софији, 42. пук у Цариброду (данашњи Димитровград) и Орханији, 51. пук у Видину и Белоградчику и 52. пук у Орехову и Враци.¹⁰

У међувремену, главнокомандујући бугарском армијом генерал – мајора Никола Жеков (Никола Жеков), издао је у Ћустендилу 17. новембра 1915. године наређење о формирању Моравске области (*Моравска военноинспекционна област*).¹¹ Задатак јој је био да обједини војну и цивилну власт у Моравској административној области. Званично је формирана 6. децембра 1915. године са штабом у Нишу.¹² За првог начелника области (генерал-губернатор) постављен је генерал лајтнант Васил Кутинчев.

О намерама окупационих трупа најбоље говори наређење команданта 3. бригаде 1. дивизије пуковника Кирилова потчињеним јединицама, изdato 30. новембра 1915. године и које гласи: „1. Всички пленници, заловени с оръжие в ръка в тила на армията, да се застрелват на място. 2. Да се предупредят селата, че ако в тях се случат нападения срещу наши войници, то те ще бъдат изгорени. Селата, в които са станали такива нападения, да се изгорят. В подозрителните села да се оставят караули. По езекутиране на подобни села, да се действува своевременно и особено енергично“.¹³

Током јануара 1916. године дошло је до прегруписавања снага у Моравској војно-инспекцијској области пре свега зато што су немачке јединице највећим делом напустиле окупиране територије које су држале, а што је постало чињенично стање 6. јануара 1916. године. До крупнијих промена

¹⁰ Обавештајни одсек оперт. одељења Врховне команде, *Кратак преглед снаге Бугарске војске у 1915. години*, Крагујевац 1915, 3- 5, 14, прилог 3, прилог 8.

¹¹ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а.е. 109, лист 237 – 239, Заповед № 87 по Действащата армия за формирани на Моравска и Македонска областни военни инспекции и назначаване на техни началници. 17. ноем. 1915 г.

¹² *Главно управление на архивите. Българите от западните покрайнини*. Университетско издадателство “Св. Кл. Охридски”, София 2005.

¹³ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а. е. 6, л. 5.

је дошло углавном у северним деловима инспекцијске области, где су јавећим делом и биле смештене немачке јединице. На југу је било само мањих премештања јединица. Пошто су повучени и етапни пукови, морале су две бригаде одређене за окупацију да преузму и њихове задатке.¹⁴

Дислокација окупационих јединица 31. јануара 1916. године била је следећа: штаб 3. бригае 1. дивизије се и даље налазио у Нишу; у зони одговорности 41. пука само је ојачан гарнизон у Нишу и уместо у Белој Паланци команда батаљона је премештена у Пирот, без промене зоне одговорности тог батаљона. Штаб 42. пука је привремено премештен из Лесковца у Врање. Из Параћина штаб 3. бригае 6. дивизије привремено је премештен у Зајечару. Штаб 51. пука са једним батаљоном налазио се у Пожаревцу, док су се по један батаљон налазили у Свилајнцу и Кучеву. По једна чета из сваког батаљона 51. пука је привремено деташована у гарнизон у Нишу и од њих је формиран комбиновани батаљон. Штаб 52. пука привремено је смештен у Зајечару. Команде батаљона 52. пука су биле у Зајечару, Параћину и Брзој Паланци. За заштиту обале Дунава од Текије до Кладова послата је чета из 19. граничног батаљона и додељена је једна спорометна батерија.¹⁵

Већ крајем 1915. и у првој половини 1916. године многе бугарске јединице су се истакле у злочинима над српским цивилним становништвом. Нарочито се у злочинима истакао 42. пешадијски пук из поменуте 3. бригае 1. софијске дивизије, који је одговоран за злочине у Сурдулици. Акцијом су руководили командант пука пуковник Петар Калканциев (Петър Калканджиев),¹⁶ командант 3. батаљона истог пука мајор Петар Илков (Петър Илков),¹⁷ командир 10. чете и командант Сурдулице потпоручник Стојан Јуруков (Стоян Юруков), потпоручник Нестор Симеонов (Нестор Симеонов) из етапне јединице такође стациониран у Сурдулици итд.¹⁸ Не треба заборавити да је главно мобилизацијско место 42. пука био Цариброд, тј. данашњи Димитровград.

Овакав распоред јединица, са мањим дислокацијама, остао је на снази све до лета 1916. године. До промена долази јуна–јула 1916. године, када треће бригаде 1. и 6. дивизије одлазе на активна војишта где су биле неопходније него на окупационом подручју. Још у време припрема за упућивање споменутих бригада на војиште, 1. јуна 1916. године, Штаб активне армије телеграмом је питао начелника Моравске војно-инспекцијске

¹⁴ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а. е. 6, л. 6.

¹⁵ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а. е. 6, л. 73.

¹⁶ Петар Калканциев је био и командант Лесковца.

¹⁷ Петар Илков је био и командант Врања.

¹⁸ R. A. Reiss, Sourdoulitza, rapport présenté au G.Q.G. de l'armée serbe, Paris 1919, 7 – 10; J. Хаци – Васиљевић, *Бугарска зверства у Врању и околини 1915-1918*, Нови Сад, 31 – 118.

области генерал-лајтнанта Кутинчева (Кутинчев) који је, по његовом мишљењу, неопходни минимум трупа за успешно обављање задатака на окупираним територијама. Кутинчев је одговорио да су неопходна 4 пешадијска пука са по 4 батаљона.¹⁹

Штаб активне армије је 15. јуна 1916. године обавестио генерал-лајтнанта Кутинчева да се за окупационе трупе одређују 2. коњичка бригада (два пука са укупно осам ескадрона); 9. маршевски пук од два пешадијска батаљона са по 4 чете; 9. ополчењски пук од три батаљона. Осим тога, у саставу окупационих снага ће остати и неки други мањи делови, са еквивалентом снаге од пет батаљона, као и осам коњичких ескадрона и једна спорометна батерија. Штаб активне армије је признао Кутинчеву да два пешадијска пука имају превише слабо бројно стање (свега 5 батаљона) и зато наређује да се код две одлазеће бригаде изврши попуна чета до бројног стања од 200 људи, а да људство које претекене остане на окупационом подручју за попуну окупационих трупа.²⁰ Кутинчев овим није био задовољан јер је уместо одузетих 48 чета за узврат добио само 18 чета и 8 коњичких ескадрона. Због тога је инсистирао да му се пошаљу два ополченска од 3 батаљона (по 4 чете сваки), и то као минимум. Штаб активне армије није прихватио овај његов захтев сматрајући да ће окупационим снагама након пристизања предвиђених појачања стајати на располагању 8.730 људи и да ће то бити сасвим довољно за извршење постављених задатака.²¹

Ополчењски пук је био део ополчења које је имало само своју пешадију. Ополчење се делило на I и II позив. У I позиву ополчења служили су људи од 41. до навршене 44. године, а у II људи од 45 и 46 година. Први позив ополчења је по потреби могао да ојача дејствујућу и резервну војску и да се употреби и ван земље, док се други позив употребљавао само у унутрашњости Бугарске. По проглашењу ратног стања, сваки пуковски округ је формирао по један батаљон, тако да је у једној дивизијској области формирано по 4 батаљона, тј. укупно један ополчењски пук. Чете у I позиву су бројале 160 до 250 људи, а у II позиву 100 до 160 људи. Ополчење је било наоружано пушкама Берданкама. У Моравској војно-инспекцијској области су употребљавани ополчењски батаљони I позива.²²

Упорни захтеви генерала Кутинчева да му се пошаљу појачања нису остала без резултата, али уместо два пешадијска пука додељена су

¹⁹ ЦДА, ф. 1637 К, оп. 1, а.е. 7, л. 25.

²⁰ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 573, л. 88 – 89.

²¹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 573, л. 93 – 95.

²² Обавештајни одсек оперт. одељења Врховне команде, *Кратак преглед снаге Бугарске војске у 1915. години*, Крагујевац 1915, 15.

му само два батаљона: 1. батаљон 6. маршевског пука и 4. батаљон 1. ополчењског пука. По новој окупационој организацији Моравске војно-инспекцијске области, укинута су бригадне окупационе зоне одговорности, а четири пуковске окупационе зоне одговорности су сведене на две. У зону одговорности 9. ополчењског пука су улазили Нишки, Врањски и Пиротски округ, а у зону одговорности 9. маршевског пука Зајечарски, Неготински, Пожаревачки и Ћупријски округ. Штаб 9. ополчењског пука, заједно са 4. батаљоном, налазио се у Нишу, док се штаб 9. маршевског пука (са једном четом тог пука) налазио у Пожаревцу. Због недовољног броја војника, у мањим местима се више није налазила цела већ пола или само четвртина чете.²³ Напоменимо да је по тадашњој бугарској војној терминологији „четвртина чете“ у ствари вод. Дакле, по мањим местима су распоређивани вод или два вода.

Ова организација се одржала до јесени 1916. године. Нове промене у саставу и дислоцирању окупационих снага су наступиле 3. октобра 1916. године. Повучени су 2. коњичка бригада и 9. ополчењски пук, а на њихово место су доведени 11. ополчењски пук и други слабији ополчењски и допунски делови. Задржана је подела на две пуковске зоне одговорности.²⁴

Када је крајем фебруара 1917. године избио оружани устанак, састав трупа је био следећи: 9. маршевски пук са два батаљона и укупно 2.973 војника је давао гарнизоне у 19 регионалних и окружних центара, а 11. ополчењски пук од пет батаљона са 3.349 људи је давао 25 гарнизона. Поред тога, у Моравској војно-инспекцијској области налазили су се 2. митраљески ескадрон 10. коњичког пука²⁵ са 87 људи, једна спорометна батерија од 8 оруђа са 170 људи и комбиновани полуескадрон 2. коњичке бригаде са 47 војника и 48 коња. Укупно је у Моравској војно-инспекцијској области било од окупационих снага 6.626 људи, 4 митраљеза и 8 спорометних топова.²⁶ Генерал Кутинчев је био потпуно у праву да је ово било више него недовољно да се ефикасно покрије територију у условима кад је огромна већина становништва била непријатељски настројена према окупационим властима.

За угушење устанка доведене су јединице са фронтова и из Старе Бугарске али су углавном, скоро све, након завршетка операција враћене на првобитна места базирања. Устанак је показао да је била неопходна озбиљна

²³ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а.е. 3, л. 66 – 67. Термините „полурота“ и „четврт рота“ са вече излезли от употреба названия, които съответстват на сегашните два взвода и един взвод.

²⁴ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а.е. 3, л. 101 – 102.

²⁵ 2/10 картечен ескадрон.

²⁶ ЦДА, ф. 1637К, оп. 1, а.е. 7, л. 24.

реорганизација окупационог система у Моравској војно-инспекцијској области. Бугарска контраофанзива је започела 12. марта 1917. године под командом генерала Александра Протогерева (Александър Протогеров) и пуковника Петра Дрвингова (Петър Дървингов), а у којој су учествовале и снаге ВМОРО на челу са Танетом Николовим (Тане Николов).²⁷

Већ почетком априла 1917. године извршени су први кораци у тој реорганизацији постављањем новог командног органа – командант окупационе војске.²⁸ Истовремено, од два ополчењска батаљона раније придодата као појачање 11. ополчењском пуку формиран је нови, 12. ополчењски пук. Након тога је 10. априла 1917. године у Нишу, од 9. маршевског пука и 11. и 12. ополчењског пука, формирана пешадијска бригада под именом Окупациона бригада (*Окупационна бригада при Моравската военноеинспекционна област*).²⁹ На тај начин поново су обновљене две бригадне зоне одговорности. Зона одговорности Окупационе бригаде обухватала је Пожаревачки, Неготински, Ћупријски и Зајечарски округ, као и део Нишког округа без Прокупачког и Куршумлијског среза на левој обали Јужне Мораве, јужно од Малог Јастрепца. Ова два среза (Куршумлијски и Прокупачки), као и Врањски и Пиротски окрузи потпадали су под зону одговорности Ополчењске бригаде.³⁰

Дотадашњи начелник области генерал Васил Кутинчев смењен је са дужности 6. маја 1917. године и пензионисан. На његово место је постављен генерал мајор Александар Протогеров.³¹

Окупацијски систем у Моравској војно-инспекцијској области свој коначни облик је почео да добија јуна–јула 1917. године. Ополчењска бригада излази из састава окупацијских снага ове области, али пристиже већи број допунских батаљона од којих су формирани комбиновани пукови. Територија Моравске војно-инспекцијске области је подељена у три бригадне зоне одговорности. Штаб 1. бригаде се налазио у Ћуприја. Зона одговорности ове бригаде се састојала од зона одговорности 4. и 12. ополчењског пука и 32. допунског батаљона. Штаб 2. бригаде се налазио у Нишу,³² а њена зона одговорности се састојала од зона одговорности 11. ополчењског пука и 2., 15., 28. и 30. допунског батаљона. Штаб 3. бригаде се налазио у Лесковцу, а њена зона одговорности се састојала од

²⁷ Кръстьо Манчев, *История на Сърбия*, София 1999, 264 – 269.

²⁸ Началник на окупационните войски. ДВИА, ф. 1548, а.е. 3, л. 147.

²⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 695, л. 36.

³⁰ ДВИА, ф. 1548, а.е. 3, л. 147 – 148.

³¹ Милен Куманов, *Българо – турски военни отношения през Първата световна война (1914-1918): Сб. от документи*, Централен военен архив, София 2004, 426.

³² Командант бригаде је био пуковник Илија Раев.

зона одговорности 1. и 2. комбинованог пука. Формирана је и непосредна заштита пруга са штабом у Нишу.³³

Потреба да се бори против постојећег четничког покрета довела је до организовања широке обавештајне мреже, због чега је при команди сваког батаљона формирано и обавештајног одељење (разузнавателни бюро).³⁴ За гоњење српских одреда формиране су посебне, мобилне контрачете, као и герилски одреди. Од октобра 1917. године окупациони систем је унифициран и добио је свој коначни облик. Батаљонска обавештајна одељења, контрачете и планински водови су распоређени у планински батаљон (*Планинска дружина при моравската военноеинспекционна област*), формиран 1. октобра 1917. године, који је у себи интегрисао 20 обавештајних одељења, планинску чету и 60 планинских водова. Поред тога, у свом саставу је имао и 4. и 5. спорометну батерију.³⁵ Ова организација окупационих снага у Моравској војно-инспекцијској области је остала непромењена до краја рата.

Већ након месец-два смењен је са дужности генерал Протогеров, након чега га је мењао као в. д. начелника пуковник Стефан Тасев, који је 15. августа 1917. године унапређен у чин генерал-мајора. На место начелника је 30. децембра 1917. године постављен генерал Стефан *Нерезов, док је Тасев посављен за његовог заменика. Нерезов је на тој дужности остао до јула 1918. године, када је постављен за команданта 1. армије.*

Штаб области је 9. јула 1918. године предислоциран у Софију, премда је област функционисала све до 29. септембра 1918. године. Расформирана је тек 31. децембра 1918. године.

Summary

Nebojša Đokić

BULGARIAN MILITARY UNITS WITHIN MORAVIAN MILITARY INSPECTION AREA

Moravian region or Moravian military inspection area was established by order of Kyustendil on November 17, 1915 Chief of Bulgarian Army during World War Major General Nikola Zhekov. Its headquarters is in the city of Nis. In Moravian region includes all territories conquered by the Bulgarian Army in Serbia in its borders until 1912, according to secret Bulgarian-German Agreement. The order until the end of the war, unite the military and civilian authorities in

³³ НА-БАН, ф. 73К, оп. 1, а.е. 2158, л. 8 – 9, 29.

³⁴ ЦДА, ф. 735К, оп. 1, а.е. 1, л. 3-4; НА-БАН, ф. 73К, оп. 1, а.е. 2158, л. 10.

³⁵ ДВИА, ф. 1548, оп. 1, а.е. 3, л. 240. Планински батаљон је расформиран 21. децембра 1918. године.

Moravian lands. Head of the Moravian regional military inspection was appointed Lieutenant General Vasil Kutinchev and after its passage in stock - Major General Alexander Protogerov (1917) and Colonel Peter Darvingov (December 1917 to February 1918). Governor in Nis at that time was Ivan Strogov.